

SADAKA b. İBRÂHİM

(صدقة بن إبراهيم)

Sadaka b. İbrâhîm el-Mısırî eş-Şâzelî
(ö. VIII./XIV. yüzyılın ikinci yarısı)İslâm tıbbının önde gelen
göz hekimlerinden biri.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Göz hekimliğinde kendisinden önceki birçok İslâm ve Grek meslektaşını *Kitâbü'l-'Umde'ti'l-kühliyye fi emrâzi'l-başariyye* adlı eseriyle geride bırakan Sadaka b. İbrâhîm, Memlûkler döneminde Mısır'da yaşamış, Brockelmann'ın tahminine göre XIV. yüzyılın ikinci yarısında vefat etmiştir (GAL, II, 171; Suppl., II, 170). Göz hastalıkları alanında titiz, dikkatli ve ayrıntılı bir çalışmanın ürünü olan kitap beş bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm gözün anatomisi ve işlevleri, ikinci bölüm genelde tıpla, özelde gözle ilgili bilgiler, üçüncü bölüm belirgin göz hastalıkları ile teşhis ve tedavi yöntemleri, dördüncü bölüm zor farkedilen göz hastalıkları ve tedavileri, beşinci bölüm gözle ilgili tıp materyalleri üzerinedir. George Sarton'a göre müellif, II. yüzyılın sonundan (IX. yüzyılın başı) itibaren devam eden Arap göz hekimliği geleneğini (kehâllik) sürdürmekle birlikte orijinal bir gözlemci ve dikkatli bir araştırmacıdır ve eserinde birçok yeni görüşe yer vermiştir. Meselâ ilk bölümde gözün embriyolojik orijinini araştırmaktadır. Onun belirttiğine göre ilk teşekkül eden organın Aristo kalp, Hipokrat beyin ve gözler, Ebû Bekir er-Râzî ciğer olduğunu söylemiştir. Ardından eski tıp ve felsefede bilinen üç görme teorisini tartışır ve bunlardan, Câlî'nüs'tan (Galen) beri birçok bilginin benimsediği görme olayında göz kadar aydınlanmış nesnenin de önemli rolü bulunduğunu ileri süren üçüncü teoriyi tercih eder. Yine bu bölümde gözün karşılaştırmalı anatomi ve fizyolojisini incelemekte, farklı hayvanların gözlerinin şekil, renk ve fonksiyonlarını ele almaktadır. Göz problemlerinin birçoğunun beyinle ilgili olduğunu belirtir ve gözün anatomisini onunla birlikte inceler. Bu arada farklı ırkların göz yapısı hakkında yaptığı mukayeseli tesbitler antropoloji açısından son derece önemlidir.

Sadaka b. İbrâhîm, içinde yaşadığı Mısır toplumunda yaygın biçimde görülen göz hastalıklarının sebepleri üzerinde durarak bunların genellikle toz ve kumdan kaynaklandığını, ancak buna Mısırlıların beyninin zayıflığının da yol açtığını söyler. Meşhur

göz hekimi Ali b. İsâ el-Kehhâl tarafından zikredilmeyen bazı göz hastalıklarını da ele alır. Meselâ eserinin üçüncü bölümünde göz kapağı, mercek ve kornea gibi kısımları inceler ve bunlardan her birinin kaç hastalığı olduğunu belirterek göz kapağına ait otuz altısını sıralar. Özellikle trahomun farklı safhalarını gösteren dört ayrı teşhiste bulunur. Göz kapağı ile göz küresi arasındaki konjunktiva tabakası hakkında Ali b. İsâ'nın saydığı rahatsızlıklara iki tane daha ekler. Göz kasılmasına sebebiyet veren baş ağrısı ve menopozla da ilgilenen müellifin özellikle gözün ön odasında iltihap toplanması (hypopyon) ve katarakt hakkındaki incelemeleri son derece dikkat çekicidir. Halife b. Ebû'l-Mehâsin gibi o da göz hastalıklarının yaş ve mevsimlerle ilgili olduğunu tesbit etmiştir.

Geniş bir tıp birikimine sahip olduğu anlaşılan Sadaka b. İbrâhîm tıbbın pratiğine ve deneylere açık bir hekim, aynı zamanda Şâzelîyye tarikatına mensup samimi bir dindardır. İslâm göz hekimliğinin son ve en olgun eseri kabul edilen (Sarton, III/II, s. 1723-1724) *Kitâbü'l-'Umde*'yi Gevrekzâde Hasan Efendi *Zübdetü'l-kehâliyye fi teşrihi'l-basariyye* adıyla muhtasar olarak Türkçeye çevirmiştir (DİA, XVI, 317). Henüz yayımlanmayan eseri Julius, Hirschberg *Die arabischen Lehrbücher der Augenheilkunde* adlı çalışmasında ilim âlemine tanıtmıştır (Berlin 1905, s. 95-150).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1171; Brockelmann, GAL, II, 171; Suppl., II, 170; *İzâhu'l-meknûn*, II, 123; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 213-214; Sarton, *Introduction*, III/II, s. 1723-1724; Recep Uslu, "Hasan Efendi, Gevrekzâde", DİA, XVI, 317.

MAHMUT KAYA

SADAKA b. MANSÛR

(صدقة بن منصور)

Ebû'l-Hasen Seyfû'd-devle Sadaka
b. Mansûr b. Dübeyş
el-Mezyedî el-Esedî en-Nâşirî
(ö. 501/1108)Mezyedî emîri
(1086-1108).

442 (1050) veya 446 (1054) yılında doğdu. Mezyedî Emîri Mansûr b. Dübeyş'in oğlu olup hayatının ilk dönemleri hakkında bilgi yoktur. Hûzistan'da hapiste bulunduğu sırada Sultan Alparslan, Emîr Porsuk'u Hûzistan hâkimi Hezâresb'e elçi olarak gönderip serbest bırakılmasını sağladı. Sultan Melikşah tarafından Âmid'i Mer-

vâniler'den almakla görevlendirilen Fahrüddeve'nin ordusuna katıldı. Savaş sırasında esir düşen Ukayloğulları'na mensup erkek, kadın ve çocukları para ve mal karşılığında esaretten kurtardı. Ardından babası Mansûr'la birlikte Fahrüddeve'nin oğlu Zaimüddeve Ebû'l-Kâsım'ın emrinde Meyyâfârikîn'i kuşatan Selçuklu ordusunda görev aldı. Babasının 479 yılı Rebûlâhîrinin sonlarında (Ağustos 1086) ölümü üzerine Sultan Melikşah tarafından Mezyedî emîri tayin edildi. Sadaka, Sultan Melikşah'ın ölümünün ardından oğulları ve Selçuklu hânedanının diğer mensupları arasında başlayan taht kavgaları sırasında önceleri Sultan Berkıyruk'u destekledi. Bağdat'a giderek kendi adına hutbe okutmak isteyen Berkıyruk, Hûzistan'dan Vâsır'a gelince Sadaka da kalabalık ordusuyla ona katıldı. Böylece Berkıyruk aleyhine bozulmuş olan denge büyük ölçüde düzelmiş oldu ve Bağdat'ta Berkıyruk adına hutbe okundu (31 Aralık 1099).

Büyük malî sıkıntı içinde bulunan Berkıyruk'un, veziri Ebû'l-Mehâsin ed-Dihistânî aracılığı ile Sadaka'ya devlet hazinesinden kalan 1 milyon dinarla geçmiş yıllardaki borçlarına karşılık olmak üzere büyük bir meblağ ödemesini emretmesi sultanla aralarının açılmasına yol açtı. Vezirin, sultanın emrine itaatsizliği halinde asker gönderip beldelerini istilâ edeceğini bildiren mektubu eline ulaştınca çok sinirlenen Sadaka emîrliğin merkezi Hille'de ve hâkimiyetindeki diğer şehirlerde hutbeyi Muhammed Tapar adına okutmaya başladı. Berkıyruk, Bağdat'a geldiğinde defalarca haber gönderip huzuruna gelmesini istediysede o bunu reddetti. Sultanın Emîr Ayaz vasıtasıyla, hizmetine girdiği takdirde her istediğini yerine getireceğini bildirmesine rağmen direktmeye devam etti ve bu meselenin altında parmağı olduğuna inandığı Vezir Ebû'l-Mehâsin kendisine teslim edilmedikçe huzura gelmeyeceğini bildirdi. Berkıyruk böyle bir şartı kabul etmeyince Sadaka iktâlarına iyice yerleşti, hatta Kûfe'ye gönderdiği kuvvetlerle sultanın oradaki nâibini uzaklaştırdı. Hânedan mensupları arasında devam eden taht kavgalarından istifade ederek hâkimiyet bölgelerini genişletti.

Taht mücadeleleri sırasında Sultan Berkıyruk'u takip eden Muhammed Tapar ve Sencer 27 Zilhicce 494 (23 Ekim 1101) tarihinde Bağdat'a ulaştılar. Sadaka da 495 Muharreminde (Kasım 1101) Muhammed Tapar'a bağlılığını arz etmek için Bağdat'a geldi. Sultan Berkıyruk 495'te (1102) İsfahan kuşatmasını kaldırıp Hemedan'a gi-

dince Gümüştegin el-Kayserî'yi Bağdat'a şahne tayin etti. Bu sırada Bağdat'ta bu görevi yürüten Muhammed Tapar yanısı Necmeddin İlgazi, Gümüştegin'i şehre sokmamak için harekete geçti. İlk iş olarak Hisnikeyfâ (Hasankeyf) hâkimi olan kardeşi Sökmen b. Artuk'a haber gönderip yardım istedi. Daha sonra Hille'ye giderek Sadaka'ya Berkıyaruk'un adamlarını hilâfet merkezine sokmamak üzere daha önce yapmış oldukları anlaşmayı yenilemeyi teklif etti. Sadaka teklifi kabul edince İlgazi Bağdat'a döndü. 497 (1104) yılında Muhammed Tapar ile Berkıyaruk arasında anlaşma yapıldı ve Sadaka'nın hâkimiyetindeki yerlerin Muhammed Tapar'a verilmesi kararlaştırıldı. Musul Emîri Çökürmüş ile anlaşılan Muhammed Tapar, yanında Sökmen el-Kutbî ve diğer emîrler olduğu halde Bağdat'a hareket etti. Bu sırada Sadaka, Muhammed Tapar'ın Bağdat'a gelmesini istiyordu. Bu maksatla oğulları Bedrân ile Dübeys'i ona gönderdi.

Sultan Melikşah zamanında Rey şahnesi olan ve Sultan Berkıyaruk tarafından Emîr Kamâc'ın nâibi sıfatıyla daha önce Basra'ya tayin edilen Emîr İsmâil taht kavgaları sırasında durumunu bir hayli kuvvetlendirmişti. İsmâil, Sadaka ile yaptığı görüşmelerden sonra kendisine itaat arzetti. Muhammed Tapar, Büyük Selçuklu sultanı olunca Basra'yı bir başkasına iktâ etti. Sadaka ile görüşerek şehrin kendisinin tayin ettiği şahsa verilmesini istedi, bir süre sonra da saltanat makamına ait işleri görmek üzere bir amîdini oraya gönderdi. İsmâil'in amidi şehre sokmak istemesine çok kızan Muhammed Tapar, Sadaka'ya haber gönderip şehrin derhal İsmâil'den alınmasını emretti. Bunun üzerine Sadaka memurlarından birini İsmâil'e yollayarak şehri Batîha Emîri Mühez-zibüddeve b. Ebû'l-Cebr'e teslim etmesini istedi. İsmâil gelen memuru tevkif edince Sadaka Basra'ya gelip şehri kuşattı. Kuşatma sırasında İsmâil el-Cezîre'deki bir kaleye sığındı. Şehri ele geçirip adamlarına yağmalatan Sadaka yeni bir şahne tayin ettikten sonra Hille'ye döndü (3 Cemâziyelâhîr 499 / 10 Şubat 1106).

Sultan Muhammed Tapar, Berkıyaruk'un ölümünün ardından Tekrît'i Bağdat şahnesi Aksungur el-Porsuki'ye iktâ etti. Aksungur, Tekrît'e gelip şehri yedi ay muhasara etmesine rağmen bir sonuç alamadı. Muhasara şiddetlenince Vali Keykubad b. Hezâresb, Sadaka'ya haber gönderip şehri kendisine teslim etmek istediğini bildirdi. Sadaka Safer 500 (Ekim 1106) tarihinde gelerek şehri teslim alınca Aksungur

geri dönmek zorunda kaldı. Muhammed Tapar, 500 (1106-1107) yılında Haçlılar'a karşı Emîr Çavlı'yı cihada memur edince Sadaka'ya haber gönderip askerleriyle birlikte Çavlı'nın ordusuna katılmasını emretti ve kendisine taht kavgaları sırasındaki yardımlarından dolayı Vâsıt'ı iktâ etti, Basra'yı almasına izin verdi. Ancak bu cömertçe muameleler Sadaka'yı şımarttı.

Amîd Ebû Ca'fer'in Sultan Muhammed Tapar'a Sadaka'nın kuvvetinin arttığını, kendisinden kaçanları himaye ettiğini ve hâkimiyeti altındaki şehirlerin elinden alınması gerektiğini söylemesi, hatta daha da ileri giderek onun mülhid ve bâtinî olduğunu iddia etmesi sultanla Sadaka'nın arasının açılmasına sebep oldu. Bu sırada Âve hâkimi Ebû Dülef Sürhab b. Keyhüsrev'in sultandan korkup Sadaka'ya sığınması Muhammed Tapar'ı öfkelenirdi ve Ebû Dülef'in teslim edilmesini istedi. Sadaka'nın Ebû Dülef'i himaye edeceğini bildirmesi üzerine Muhammed Tapar bu işe bir son vermek için Irak'a yöneldi. Durumu öğrenen Sadaka onunla savaş için 20.000 süvari ve 30.000 piyadeyi aşkın bir ordu topladı. Halife Müstazhir-Billâh, Nakibü'n-nükabâ Ali b. Tırâd ez-Zeynebî vasıtasıyla ona sultana isyan etmekten vazgeçtiği takdirde meseleyi halletmek için aracılık yapabileceğini bildirdi. Sadaka önce olumlu cevap verdi, ancak hayatından emin olamadığını söyledi. Bunun üzerine Muhammed Tapar, Kâdıkudât Ebû Saîd el-Heravî'yi gönderip korkusunu gidermeye çalıştı; Haçlılar'la cihada kararlı olduğunu, birlikte gazâ etmek için gerekli hazırlığı yapmasını bildirdi. Buna rağmen Sadaka başkumandanı Saîd'in etkisinde kalarak sultana katılmaktan vazgeçti.

Sultan Muhammed Tapar, Sadaka'nın kesin biçimde savaşa karar verdiğini öğrenince emîrlere haber yollayıp süratle kendisine katılmalarını sağladı. Sadaka'nın, sultanla aralarındaki meseleyle ilgili olarak halifenin vereceği kararı kabul edeceğine dair mektubu Cemâziyelevvel 501 (Aralık 1107 – Ocak 1108) tarihinde Halife Müstazhir-Billâh'a ulaştı, halife de bu mektubu sultana gönderdi. Öte yandan Müstazhir-Billâh, durumu Sadaka'ya bildirerek sultandan teminat istemek ve alınacak kararları yeminle teyit etmek üzere güvendiği adamlarını kendisine yollamasını emretti. Fakat Sadaka sözünde durmadı; sultanın Bağdat'tan ayrılması halinde cihad için yardımda bulunacağını ve Emîr Çavlı ile Artuk oğlu İlgazi'nin sultana karşı yapılacak bir savaşta kendi yanında yer alacağını söyledi.

2 Cemâziyelâhîr 501'de (18 Ocak 1108) Bağdat'tan çıkan Sultan Muhammed Tapar halifenin ricasıyla Za'ferâniye'de durdu. Halife, Ali b. Tırâd ez-Zeynebî ile Cemâlüddeve'yi Sadaka'ya gönderdi ve Muhammed Tapar'a itaat etmesini istedi. Nihayet Sadaka özür dileyerek oğlu Dübeys'i bir elçilik heyetiyle sultana yollamaya karar verdi. Ancak bu sırada Sadaka'nın askerleriyle sultanın askerleri arasında savaş çıktığı haberi geldi. Elçiler böyle bir şeyin olamayacağını söyledilerse de Sadaka oğlunu göndermeye cesaret edemedi ve durumu halifeye bildirdi. Gelen haberin aslı sonradan öğrenildi. Sultanın askerlerinden bir kısmı müzakerelerin olumlu sonuç vereceğini öğrenince anlaşma öncesinde yeni bir yağma yapma düşüncesiyle sultandan habersiz olarak Sadaka'nın topraklarına saldırmışlar, fakat yenilerek geri dönmek zorunda kalmışlardı.

Halife, Nakibü'n-nükabâ Ali b. Tırâd ez-Zeynebî ile Ebû Saîd el-Heravî'yi Sadaka'ya gönderdi. Önce Sultan Muhammed Tapar'a uğrayan elçiler Sadaka'nın yakınları için emannâme aldıktan sonra Sadaka'ya giderek ona sultanın gönlünü ancak esirleri serbest bırakmasıyla alabileceğini söylediler. Sadaka bunu önce kabul ettiyse de bağışlanması konusunda endişesi olduğunu, sultanın kendisini ve kendisine sığınanları affetmesini, Sürhab b. Keyhüsrev'i iktâna iade etmesini, Muhammed b. Boğa'nın yağmaladığı yerlerin geri verilmesini, halifenin vezirinin önünde anlaşmaya bağlı kalacağına dair yemin etmesini istediğini, bu şartları kabul ettiği takdirde sultanın hizmetine gireceğini söyledi. Sadaka bu isteklerinde ısrar edince savaş kaçınılmaz oldu. İki ordu Hille ile Vâsıt arasındaki Nu'mâniye'de karşılaştı (19 Receb 501 / 4 Mart 1108). Savaşın en şiddetli anında sırtından yaralanan Sadaka, Bozkuş adlı bir köle tarafından atından düşürüldü. Sadaka kendini tanıttıysa da köle başını kesip Aksungur el-Porsuki'ye götürdü, o da Muhammed Tapar'a gönderdi.

Savaşta Sadaka'nın 3000 süvarisi öldürüldü, çok sayıda askeri esir düştü. Esirler arasında oğlu Dübeys ve bu hadiseye sebep olanlardan Sürhab b. Keyhüsrev ile Saîd b. Hamîd de vardı. Muhammed Tapar ertesi gün Hille'ye uğramadan Bağdat'a döndü. Sadaka'nın Batîha'da bulunan eşine eman verdi ve Bağdat'a getirilmesini emretti. Kendisine sadık kalacağına dair teminat aldıktan sonra oğlu Dübeys'i de serbest bıraktı. Sultan, huzuruna

gelen Sadaka'nın eşine üzüntülerini bildir-di. Sadaka'nın cenazesi Meşhedülhüseyin'-de defnedildi (İbnü'l-Cevzî, IX, 159). İbnü'l-Hâzin, Sadaka'nın öldürülmesine çok üzülmüş ve bu üzüntüsünü bir mersiye ile dile getirmiştir (*Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*, s. 56). İbnü'l-Hebbâriyye *Kitâbü's-Şâdîh ve'l-bâğım* adlı manzum eserini onun adına kaleme almıştır (İbn Hallikân, II, 490). "Melikü'l-Arab" ve "emîrü'l-Arab" unvanlarıyla anılan Sadaka b. Mansûr Şîi mezhebine mensuptu. Doğru sözlü, güvenilir, cömert, vefakâr, hayır sever ve adaletli bir insandı. Binlerce ciltlik bir kütüphanesi olduğu belirtilmektedir. Ancak bu hasletleri yanında onun dinî kuralları pek dikkate almadığı ve ashabın aleyhinde konuştuğu kaydedilmektedir (İbnü'l-Kalânîsî, s. 256; İbnü'l-Cevzî, IX, 159; İbnü'l-Esrî, X, 448-449).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 238, 255-256; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 124, 142-143, 156, 159; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 149-150, 154; II, 417; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 55-56; İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 103, 235; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 18, 24-26, 47, 126, 140; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, II, 490-491; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi ahbârü'l-beşer*, Beyrut 1960, II, 109, 139, 141; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 49, 51-52, 92, 138, 140, 193; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of Iranian World", *CHIr*, V, 108, 110, 121, 240-241, 445-446; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi* (498-511/1105-1118), Ankara 1990, s. 16, 25-27, 31, 35-36, 41-53, 60, 93, 103; a.mlf., *Sultan Berkıyruk Devri Selçuklu Tarihi* (485-498/1092-1104), İstanbul 2001, bk. İndeks; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1992, III, 253; K. V. Zetterstéen, "Mezyediler", *IA*, VIII, 208-209; a.mlf., "Sadaka", a.e., X, 24-25; Abdülkerim Özaydın, "Mezyediler", *DA*, XXIX, 550-551.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

SADÂKAT

(bk. SİDK).

SADÂRET

(صدارت)

Osmanlı merkezî idaresinde sadrazamlık makamını ifade eden terim (bk. SADRAZAM).

SADÂYÎ

(bk. DERVİŞ SADÂYÎ).

SA'DEDDİN el-CEBÂVÎ

(سعد الدين الجبائي)

Ebü'l-Fütûh Sa'düddin Muhammed
b. Yûnus b. Abdillâh
eş-Şeybî (eş-Şeybânî) el-Cebâvî
(ö. 575/1180)

Sa'diyye tarikatının kurucusu.

460 yılının Receb ayında (Mayıs 1068) Mekke'de doğdu. Soyu baba tarafından İdrîsîler hânedanının kurucusu Hz. Hasan'ın torunlarından I. İdrîs'e, anne tarafından Kâbe'nin hizmetini gören Şeybîler vasıtasıyla Hz. Hüseyin'e ulaşır. Dedelerinden biri olan Şeybân'a nisbetle Şeybânî, tekkesini kurup faaliyet gösterdiği Şam'ın Cebâ köyüne izâfetle Cebâvî nisbeleriyle bilinir. Türkçe'de ve bazı Batı dillerinde Cebâvî nisbesi daha çok Cîbâvî şeklinde kullanılır. Kaynaklarda Sa'deddin el-Cebâvî'nin doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili birbirinden farklı kayıtlar vardır. Onun hayatını ve menkıbelerini anlatan en erken kaynaklardan, Halep Sa'dî Zâviyesi şeyhi Zeynüddin Ömer el-Halebî'nin (ö. 946/1539-40) kaleme aldığı *el-Ömeriyye fi'r-red 'ani's-sâdâtî's-Sa'diyye* adlı eserinde ve bu eserin genişletilmesi ya da hulâsası şeklinde telif edilen eserlerde doğum tarihi 460 (1068), vefat tarihi 575 (1180) olarak kaydedilir ve 115 yıl yaşadığı belirtilir. Ziyâeddin Ahmed b. Muhammed el-Veterî'nin *Ravzatü'n-nâzırîn* adlı eseriyle bu esere dayanan eserlerde ise ölüm tarihi 621 (1224) diye verilmektedir. Bursa Sa'diyye Dergâhi şeyhi İsmâil Hakkı Erzurûmî doğumu için 460, vefatı için 575 yıllarını kabul ederken (*Ter-cüme-i Evrâd-ı Sa'diyye*, s. 4) Hüseyin Vassâf'ın görüştüğü Sa'diyye şeyhi Ali Fakrî Efendi doğumu için 507 (1113), ölümü için 621 (1224) tarihlerini doğru kabul etmektedir (*Sefîne*, I, 423). Son dönem müelliflerinden Mehmed Sâmî ile Hoca-zâde Ahmed Hilmi doğumunu 593 (1197), vefatını 700 (1300-1301) olarak verirler ve şeyhin 107 yıl yaşadığını belirtirler (*Esmâr-ı Esrâr*, s. 10; *Hadîkatü'l-evliyâ*, s. 47, 49). Harîrîzâde de ölümü için 700 tarihini zikretmiş (*Tibyân*, II, vr. 132^b), Nebhânî ise tarih belirtmeksizin Muhibbî'den naklen VIII. yüzyılda yaşadığını söylemiştir (*Câmî'u kerâmâtî'l-evliyâ*, II, 91). J. Mouradgea d'Ohsson (*Tableau général*, IV, 623) ve J. Spencer Trimingham gibi Batılı yazarlar şeyhin 736'da (1335) vefat ettiğini ileri sürmüşlerdir (*The Sufi Orders in Islam*, s. 73). Sa'diyye tarikatı üzerine ciddi bir çalışma yapan Muhammed Gâzî Hüseyin Âgâ, bir-

çok veriye dayanarak 460-575 tarihlerinin diğerlerinden daha doğru olduğu sonucuna varmıştır (*et-Tarîkatü's-Sa'diyye*, I, 189-193).

Zekâsı ve güzel sesiyle dikkatleri çeken Sa'deddin el-Cebâvî ilk eğitimini başta babası olmak üzere Mekke'deki âlimlerden aldı. Yedi yaşlarında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra tefsir, hadis ve Şâfiî fıkhi okudu. Aynı zamanda şeyh olan babasının yanında tasavvuf eğitimini sürdürdü. İlmîni daha da ilerletmek için Yemen, Mısır, Mağrib, Şam, Kudüs ve Irak'a seyahatlerde bulundu. Bu sırada birçok âlimden faydalanmasının yanı sıra Ehl-i beyt kabirlerini ve evliya türbelerini ziyaret etti. Oğlu Şemseddin Muhammed el-Envâr tarafından onun bu seyahatleriyle ilgili biri gittiği yerlere, diğeri görüştüğü âlimler ve derlediği bilgilere mahsus olmak üzere iki kitap hazırlandığı belirtilmektedir (a.g.e., I, 221).

Ata binmede ve atıcılıkta mahir olduğu belirtilen Sa'deddin el-Cebâvî'nin Haçlı saldırılarına karşı koymak için kardeşleri Müeyyidüddin Şeybân, Abdullah Mezîd, Abdullah Yûnus el-Asgar, Muhammed Saîd, Ebû'l-Hilâl Muhammed ve bir grup atıyla birlikte Mekke'den Dimaşk'a gitmesi hayatının ikinci devresini oluşturur. Fransızlar'ın Dimaşk'a yaptıkları saldırının 497 (1104) yılında geri püskürtüldüğü bilindiğine göre (İbn Kesîr, I, 163) Sa'deddin bu sırada otuz beş yaşlarında olmalıdır. Kaynakların hemen tamamı, Sa'deddin el-Cebâvî'nin tarikat faaliyetlerine başlamadan önce Şam bölgesinde yol kesen haydutların arasına karıştırdığından, buna çok üzülen babasının Allah'a dua edip oğlunu bu kötü durumdan kurtarmasını ya da canını almasını talep etmesi üzerine Hz. Peygamber'in bazı ashabıyla birlikte Sa'deddin'e görünerek onu uyarmasıyla tövbe edip Allah'a yöneldiğinden söz etmektedir. Kaynaklarda bazı farklılıklarla yer alan bu olaya göre bir gece Resûl-i Ekrem Sa'deddin'e görünüp Hadîd süresinin 16. âyeti olan, "İman edenlerin Allah'ı anma ve Hak olarak inen Kur'an'a karşı kalplerinin saygıyla yumuşama zamanı gelmedi mi?" meâlindeki âyeti okuyunca vecde gelip bayılmış, ashaptan birinin göğsüne vurarak söylediği, "Allah'a tövbe et" sözüyle kendine gelmiş, bu sırada Hz. Peygamber kendisine zikir telkin edip hırka giydirmiş, ardından Hz. Ali'nin cebinden çıkartıp Resûl-i Ekrem'e sunduğu, Resûl-i Ekrem'in de kendisine ikram ettiği üç hurmayı yiyince her tarafı nurla dolmuştur.